

พิธีกรรมเหยาของหมอเหยาในหมู่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

Yao Ceremony of Yao Healer in Kud Wa Village Kud Wan District, KuchiNarai District, Kalasin Province.

ปิยาภรณ์ แสนศิลา¹, จริยา สีทา², มนัญญา เสรีมานะกิจ³, พรพระคุณ ลมงาม⁴

Piyaporn Sansila¹, Chariya Sithar², Mananya Sereemanakit³, Ponprakoon Lomngam⁴

Received: 9 May 2019

Revised: 30 July 2019

Accepted: 13 August 2019

บทคัดย่อ

พิธีกรรมเหยาของหมอเหยาในหมู่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทเชิงลึก ด้านองค์ความรู้ พิธีกรรมในการรักษาโดยการแพทย์พื้นบ้านประเภท หมอหมอเหยา ซึ่งเป็นหมอทางพิธีกรรมร่วมกับการสอบถามความคิดเห็นของผู้ที่เคยรับการรักษาและ ผู้ที่เกี่ยวข้องว่ามีความเชื่อในกระบวนการรักษาอย่างไร โดยรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ หมอเหยา ผู้ป่วยที่เคยรับการรักษา ญาติผู้ป่วยและเพื่อนบ้านใกล้เคียง

ผลการศึกษาพบว่า พิธีเหยาในหมู่บ้านกุดหว้า โดยแม่เถื่อน สอาดแพน อายุ 74 ปี ผู้ซึ่งเริ่มเป็น หมอเหยาจากอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง รักษาโดยวิธีต่างๆ แล้วไม่ได้ผล จึงไปรักษาและได้รับการถ่ายทอด ความรู้จากหมอเหยาท่านหนึ่ง จากนั้นได้ทำการรักษาผู้อื่นตั้งแต่ พ.ศ. 2511 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งการเป็น หมอเหยาต้องใช้การเหยา “คุมผีลง” และผู้ที่รับการรักษาวิธีนี้จะมีฐานะเป็นศิษย์เรียก “ลูกเมือง” เมื่อได้ รักษาผู้อื่นจึงกลายเป็นหมอเหยา ซึ่งโรคส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของผีที่เกิดได้กับทุกวัย ในการประกอบ พิธีเหยา ผู้ป่วยจะมาติดต่อกับแม่หมอจะบอกกล่าวแก่ผี จากนั้นจะเตรียมสถานที่และเครื่องคายได้แก่ เหล้าขาว ไช้ไก่ ข้าวสาร เทียนเล่มเล็ก เหยี่ยวบาบและอื่นๆ เป็นต้น รวมถึงการแต่งกายพื้นเมือง เมื่อทุกอย่างพร้อมจึงทำการบูชาครู ล้างมือล้างเท้าเพื่อสอบถามอาการเจ็บป่วยจากผี แล้วเหยาไปตามเสียง แคนเป็นสื่อกลางในการทำพิธีเหยาและใช้การเสี่ยงทาย ถามหาสาเหตุโดยโรยเมล็ดข้าวสารลงบนไข่แล้ว เจรจาแก่ผีว่าต้องการสิ่งใดเพื่อให้อาการเจ็บป่วยหายไป สุดท้ายจะมีการเรียกขวัญผู้ป่วยและการเชิญลาผี ประจำหมอเหยาหลักถิ่นเดิม นอกจากนั้นในทุกๆ ปีจะมีการประกอบพิธีกรรมไหว้ครูใน ช่วงแรม 2 ค่ำ

¹ หน่วยวิจัยการแพทย์แผนเดิม คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

² โรงพยาบาลพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

³ ศูนย์รักษาไมเกรนและโรคกล้ามเนื้อ คลินิกหมอแวย์ เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร

⁴ เรือนภัทรเวช คลินิกการแพทย์แผนไทยประยุกต์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

¹ Traditional Medicine Research Unit , Faculty of Medicine Mahasarakham University Mahasarakham 44000, Thailand

² Phra Ar Chan Fan Arjaro hospital PhannaniKhom, Sakon Nakon 47130, Thailand

³ Migraine and back pain curing center, Prawet, Bangkok10250, Thailand

⁴ Reun Pattaraved Applied traditional medicine clinic Nakhonratchasima 30000, Thailand

เดือน 3 โดยมีลูกเมืองมาร่วมพิธีเมื่อครบรอบปีของการเหยา หมอเหยาจะถูกเชิญมาทำพิธีเพื่อต่ออายุหมอเหยา ขอขมาผีและเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชุมชน โดยสรุปการทำหน้าที่รักษาผู้ป่วยเป็นเรื่องความอยู่รอดของชีวิตชาวบ้าน หมอเหยาจึงเป็นบุคคลสำคัญ ในฐานะผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำด้านพฤติกรรมในครอบครัว เป็นผู้นำในกลุ่มเครือญาติ การดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียมประเพณี

คำสำคัญ : พิธีกรรมเหยา, หมอเหยา, กุจินารายณ์, กาลสินธุ์

Abstract

“Yao Rite” is a traditional healing ceremony performed by local healers who have an intimate understanding of the ritual’s healing power. We collected the biographies of local individual healers, patients, relatives, and neighbors and used them to better understand the healing process. The descriptive method was used for data analysis and conclusion. The result showed historically a Yao rite was initiated by a qualified Yao healer. The healer in the ceremony under discussion was a student of the Yao philosopher Maemueang and had previously treated Mrs. Theun Sa-ardpaen, a-74-year-old-patient with a chronic illness. The healer also treated other patients, called Lukmueang, by using the Yao ritual called Khumpilong. A qualified Yao healer is gracious and patient. The customary practice for healing patients consists of the Yao healer, “Marmor”, speaking the name of the patient, place, time, and method to a spirit before performing the Yao rite which he or she could not stop or interrupt once started. The Yao healer had to prepare everything for the rite: rice whiskey, eggs, rice grain, candle, coins, and location. Both the Yao healer and a musician wore traditional costumes. After preparations were completed the Yao healer performed the rite by paying respect to the ancestors and inviting a ghost to stay inside the sick person to monitor their symptoms. During the ceremony, a musician plays Puthai music by blowing the “Can”, an Isarn musical instrument. The Yao healer then scatters rice over two eggs and negotiates with a ghost asking the ghost to go back home. A welcoming ceremony is given after the patient recovers. The Yao rite is held every year to thank the ghost for extending the age of the Yao healer and protecting the community. In conclusion, Yao healer is an important and respected person in the community. He is a model of good behavior, a family member, has a clean living daily life, and holds to traditions and rites.

Keywords: Yao ceremony, Yao healer, Kuchinarai, Kalasin Province

บทนำ

มนุษย์มักมีความคิดและความเชื่อเป็นของตนเองหรือจากความเชื่อที่มีอยู่ของคนรอบข้าง และเมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดใหญ่ ก็เกิดการใช้

ชีวิตร่วมกันในสภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่จนกลายเป็นวัฒนธรรมภูมิปัญญาเฉพาะท้องถิ่นเกิดขึ้นเพื่อใช้แก้ปัญหาภายในชุมชนนั้น ซึ่งเกิดจากความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาเช่นกันกับระบบการแพทย์

เพื่อรักษาการเจ็บป่วยโดยหมอพื้นบ้าน เมื่อมีผู้คนเจ็บป่วย ซึ่งในอดีตมักเชื่อว่าเป็นฝีมือของภูตผีปีศาจ จึงก่อเกิดวิธีการที่จะขับไล่หรือเยียวยาผู้ป่วยในรูปแบบต่างๆ ของแต่ละชุมชนที่เชื่อถือกันมา เช่น พิธีรำผีฟ้า พิธีเหยา พิธีสู่วัณญ์ เป็นต้น

การรักษาด้วยการเหยานั้น เป็นการรักษาเยียวยาด้วยจิตวิทยา ความศรัทธาของกลุ่มคนที่อยู่ในบริบททางสังคมเดียวกัน เมื่อเวลาผ่านไปย่อมเกิดความเปลี่ยนแปลง ผู้คนมักแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดให้ตนเอง และสามารถพิสูจน์ได้จริง เช่นเดียวกับการรักษาโรค การเหยานั้นจึงได้รับความนิยมลดลง จึงเห็นสมควรที่จะค้นคว้าข้อมูลการรักษาโดยพิธีการเหยาเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญา

พิธีเหยา เป็นพิธีกรรมการรักษาและการเรียกขวัญโดยหมอพื้นบ้านซึ่งเป็นการประกอบพิธีกรรมเพื่อรักษาโรคที่รักษาไม่หายหรือเป็นโรคเรื้อรัง และให้เกิดขวัญกำลังใจในการเยียวยาโรคที่เป็นแก่ผู้มารับการรักษาผู้ทำพิธีเรียกว่า หมอเหยาทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการสื่อสารระหว่างผู้ป่วยกับผีที่เข้ามาสิงผู้ป่วย จนทำให้เกิดอาการผิดปกติจากปกติเช่น ซึมเศร้า เหงื่อออก เจ็บปวดตามร่างกาย เป็นต้น อาการเหล่านี้เชื่อว่า เกิดจากการกระทำของผี ซึ่งเป็นสาเหตุให้ขวัญหนีออกจากร่างกายไป ดังนั้นเพื่อที่จะเรียกขวัญของผู้ป่วยให้กลับคืนเข้าสู่ร่างกาย หมอเหยาจะใช้บทคาถาร้องเพื่อเรียกขวัญให้กลับมาโดยเริ่มต้นจากการกล่าวอัญเชิญเทวดา ผีฟ้าและผีบรรพบุรุษให้ลงมาเข้าร่างของหมอเหยา แล้วให้ผู้ช่วยหมอเหยาเป็นล่ามคอยซักถามสาเหตุของความเจ็บป่วยหรืออาการที่ผิดปกติ ในขณะที่รักษาผู้เจ็บป่วยนั้น หมอเหยาจะขับลำนำเพื่อปลอบประโลมใจผู้ป่วย

ประเทศไทยในปัจจุบัน มีวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและทางการแพทย์ที่พัฒนาไปอย่างกว้างขวางกว่าในอดีต ซึ่งมีการรับเข้ามาแทนที่การแพทย์พื้นบ้าน ทั้งรูปแบบการรักษาแบบตะวันตกและตะวันออก การแพทย์ทางเลือกอื่นๆ อีกมากมายที่คัดค้นวิธีการรักษาโรคต่างๆ ได้อย่าง

มีประสิทธิภาพ และสามารถอิงหลักการรักษาด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ จึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีทางเลือกในการรักษาสุขภาพได้มากขึ้น เป็นเหตุให้การแพทย์พื้นบ้านเช่นการเหยาหรือพิธีเหยา กลายเป็นทางเลือกที่คนส่วนใหญ่ลืมนึกหรือมักจะให้เป็นเพียงที่พึ่งสุดท้าย อาจเนื่องด้วยปัจจัยต่างๆ ทางด้านสังคม การศึกษา สภาพแวดล้อมที่กลายเป็นสังคมเมืองมากกว่าชนบท รวมถึงแนวคิดความเชื่อที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลา พิธีกรรมเหล่านี้จึงลดความน่าเชื่อถือลงกว่าในอดีต

จากความเป็นมาข้างต้น คณะผู้วิจัย ในฐานะบุคลากรทางด้านการแพทย์แผนไทยประยุกต์ เล็งเห็นความสำคัญของพิธีเหยา พิธีกรรมพื้นบ้านในการใช้เสียงดนตรีและการรำยาเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ชาวบ้าน เพื่อชี้ให้เห็นถึงกระบวนการรักษาอย่างเป็นขั้นตอน จึงกำหนดประเด็นที่น่าสนใจและลงพื้นที่ทำการศึกษาค้นคว้าความเชื่อพิธีเหยา ณ หมู่บ้านกุดหว้าหมู่ที่ 8 ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นแนวทางในการสืบทอดพิธีกรรมประเพณีอย่างมีแบบแผนไม่ให้สูญหายไป และอนุรักษ์สืบทอดต่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้และมีความเข้าใจมากขึ้น

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยศึกษาชีวิตประวัติของหมอเหยา องค์ความรู้ของหมอเหยาทั้งในด้านความเชื่อและคำอธิบายความเข้าใจเกี่ยวกับโรคและการเจ็บป่วย รวมไปถึงองค์ความรู้ด้านกระบวนการการรักษา การวินิจฉัยโรค การประเมินผลการรักษาและการให้คำแนะนำในการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยที่มารับการรักษา และงานวิจัยนี้ได้รับการอนุมัติจากกรรมการจริยธรรมในมนุษย์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เลขที่ 22/2560

ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

เก็บข้อมูลจากประชากรตัวอย่าง 4 กลุ่ม คือ หมอพื้นบ้านหรือหมอเหยา 1 คน ผู้ป่วยที่เข้ารับการรักษา 4 ราย ญาติผู้ป่วย 2 คนและเพื่อนบ้านใกล้เคียงหมอเหยา 6 คน แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงบริบท (content analysis)

สถานที่ดำเนินการวิจัย

เลือกศึกษาการรักษาด้วยพิธีกรรมที่มีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ในพื้นที่เฉพาะเจาะจง โดยทำการศึกษาในชุมชนหมู่บ้านกุดหว้า หมู่ที่ 8 ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์ภูมิปัญญาหมอเหยา, ผู้ป่วยที่มารับบริการ, ญาติหรือคนใกล้ชิดของผู้ป่วยที่เข้ารับบริการ, เพื่อนบ้านใกล้เคียงหมอเหยา

2. กล้องถ่ายภาพดิจิทัล, เครื่องบันทึกเสียง, สมุดพร้อมปากกาในการจดบันทึก

ขั้นตอนและวิธีการรวบรวมข้อมูล

1. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการดำรงอยู่ บทบาทของหมอเหยาและการจัดพิธีเหยาในปัจจุบัน จากเอกสาร บทความวิชาการ งานวิจัย รวมถึงการสอบถามข้อมูลจากบุคคลในชุมชนที่มีความรู้ สรุปเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็น 3 ส่วนดังนี้

(1) หมอพื้นบ้านหรือหมอเหยา

(2) องค์ประกอบ ขั้นตอนการบำบัดรักษาด้วยพิธีกรรมหรือพิธีเหยา

(3) ความเชื่อ ความศรัทธาในเรื่องลี้ลับทางจิตใจ

2. สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์และผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ได้ตรวจสอบความถูกต้องในเนื้อหาแล้วจึงทำการเตรียมเอกสารยื่นเรื่องขอลงสำรวจชุมชนและเตรียมข้อมูลวิจัยที่ต้องการศึกษาเกี่ยวกับหมอเหยา ขณะลงพื้นที่สำรวจจริงที่หมู่บ้านรวมถึงเอกสารและแบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไปและความคิดเห็นจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทั้งตัว

หมอเหยา ผู้ป่วยที่มารับการรักษา ญาติของผู้ป่วยที่มารับการรักษา รวมถึงประชาชนที่อาศัยในละแวกหมู่บ้าน

3. รวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษา ดังนี้

(1) เมื่อลงพื้นที่ได้ ขออนุญาตดูสังเกตการณ์และบันทึกภาพ การศึกษาพฤติกรรมของหมอเหยา วิธีการรักษา การปฏิบัติตนในการเป็นหมอ การดูแลผู้ป่วยที่มารับพิธีเหยา และการดูแลหลังพิธีเสร็จ แล้วจึงทำการสังเกตและรวบรวมข้อมูลและถ่ายภาพตามที่ได้รับอนุญาต

(2) ทำการสัมภาษณ์ โดยสอบถามข้อมูลประวัติการเป็นหมอเหยา ที่มาของพิธีกรรม ประเพณี ข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามในการรักษา การจัดเตรียมเครื่องมือ อุปกรณ์ คำบูชาครูของพิธีเหยา ความรู้สึกและความคิดเห็นของหมอเหยา และผู้ป่วยที่มารับการรักษา รวมถึงความเชื่อของประชาชนในหมู่บ้านแห่งนี้

(3) ใช้แบบสอบถาม เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ตรงประเด็นและเจาะจงในการศึกษาครั้งนี้

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์องค์ความรู้ กระบวนการและขั้นตอนในการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยหมอพื้นบ้าน รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่จัดขึ้นในชุมชนแห่งนี้

2. สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ทั้ง 4 กลุ่มเพื่อหาความเหมือนหรือความต่างของข้อมูลที่ได้ เมื่อพบข้อมูลประเด็นใดที่มีความขัดแย้งกัน ได้ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อสรุปในประเด็นนั้นๆ ที่ถูกต้องและเชื่อถือได้มากขึ้น

ผลการศึกษา

หมู่บ้านกุดหว้า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอกุฉินารายณ์ มีเนื้อที่ประมาณ 102

ตารางกิโลเมตร มีภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มและที่ราบสูง มีลำห้วยซึ่งเกิดมาจากภูเขา ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร มีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 4,690 คน อาชีพหลักคือทำนา อาชีพเสริมได้แก่ การปลูกพืชผักสวนครัว การทอผ้าพื้นเมืองเป็นผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้าน เลื้อยเย็บมือผู้ไท ซึ่งวัฒนธรรมผู้ไทให้หญิงสาว ก่อนออกเรือน ถ้ามีฝีมือดีก็จะเป็นที่หมายตาในการเลือกเป็นคู่ครอง เมื่อมีงานบุญประเพณี โดยเฉพาะการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่บุพการี จะตัดเย็บเสื้อปักลายประดับสวยงามเพื่อบุญกุศลหรือเมื่อแต่งงานหญิงสาวจะทำเครื่องเรือนเพื่อตอบแทนบุญคุณเจ้าบ่าว ดังนั้นจึงเป็นผลงานที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาถึงปัจจุบัน

ชีวประวัติการเป็นหมอเหยาของแม่เถื่อน สะอาดแพน เริ่มจากอาการป่วยซึ่งไม่ทราบสาเหตุ ตั้งแต่เด็ก รักษาด้วยวิธีต่างๆ ไม่หาย จึงเดินทางไปรักษาด้วยพิธีเหยา ทำให้ทราบว่าต้องทำพิธีรับผีมาอยู่ด้วยจึงได้รับการถ่ายทอดความรู้จากครูที่เรียกว่า “แม่เมือง” ซึ่งเป็นความสามารถที่เกิดจากการที่ผีบอก จากนั้นก็เริ่มทำการรักษาผู้อื่น รักษาโรคที่ส่วนใหญ่ภูตผีกระทำ ตั้งแต่วัยเด็กถึงวัยชรา เฉลี่ย 7-8 รายต่อเดือน

การเป็นหมอเหยาเกิดจากผีทำให้เจ็บป่วย ต้องรักษาด้วยเหยา “คุมผีลง” เท่านั้น หากผู้ป่วยยินยอม หมอเหยาจะทำพิธีรักษา เมื่อผู้ป่วยแสดงอาการเช่น ฟอนรำ เกลิบเคลิ้ม แสดงว่าผีลงแล้ว จากนั้นผู้ป่วยจึงแต่งขันธ 5 รับผีมาอยู่และอาการจะดีขึ้น กลายเป็นศิษย์หมอเหยาเรียก “ลูกเมือง” การถ่ายทอดนี้ไม่ได้บังคับแล้วแต่ศรัทธา แต่ต้องมีคุณสมบัติคือความกตัญญู อดทนและเสียสละ

ภูมิปัญญาของหมอเหยา

1. บุคคลที่ร่วมประกอบพิธีเหยา ได้แก่ หมอเหยา ซึ่งเป็นผู้นำ ลูกเมืองเตรียมเครื่องคายและหมอแคนเป่าเพลงเป็นสื่อกลางพิธีเหยา

2. วัสดุอุปกรณ์ในการประกอบพิธีเหยา จะมีการเตรียมเครื่องบูชาเรียกว่า การตั้งคายขันธ

5 ประกอบด้วยเหล้าขาว 1 ขวด ไข่ไก่ 2 ฟอง ข้าวสาร 2 ถ้วย เทียนเล่มเล็ก 13 คู่ เหยียนบาท 3 บาท ใบพลู 1 ใบ ใบขนุน 8 ใบ ใบกระดังงาหรือใบยี่โถ 16 ใบ น้ำแก่นจันทร์ขาว 1 ขัน ฝ่ายชาวผูกีรีและเครื่องบูชา เหยียนกระสาปทองเหลือง 7 เหยียน ดาบ 2 เล่ม พัด 1 อัน กระติบข้าว 1 กระติบ

3. ขั้นตอนการประกอบพิธีเหยา เมื่อผู้ป่วยมาติดต่อ หมอเหยาจะบอกผีฟ้า ซึ่งไม่สามารถยกเลิกได้ เมื่อถึงวันเดินทางจะดำเนินการดังนี้

(1) จัดเครื่องคายสำหรับพิธีการเหยา

(2) เตรียมเครื่องแต่งกายของหมอเหยา

และหมอแคน

(3) การบูชาครูและลำเซียมผีลง เพื่อ

ถามอาการเจ็บป่วย

(4) การเหยาเพื่อถามผีว่าต้องการสิ่งใด จะแก้ไขอาการเจ็บป่วยได้อย่างไร

(5) การเซียมผีมาถามหาสาเหตุ โดยการเสี่ยงทายของหมอเหยา และเรียกขวัญ

4. แนวทางการปฏิบัติตัวหรือข้อห้ามของหมอเหยา คือรักษาศีลห้าทุกวันหรือทุกวันพระ หากไปงานศพกลับมาต้องใส่ผ้าหอมและไม่รับประทานอาหารในงานศพ รวมถึงห้ามรับประทานอาหารเช่นเขียดและไม่รับประทานมังส (เนื้อ) 10 อย่างได้แก่ เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้อราชสีห์ เนื้องู เนื้อหมี เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือดาว เนื้อเสือเหลือง

5. พิธีกรรมประจำปี คือ : พิธีไหว้ครูหมอเหยา

5.1 สถานที่ของพิธีไหว้ครู ได้แก่ บริเวณหน้าบ้านของ แม่เถื่อน สะอาดแพน

5.2 อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ จะมีกระดังงาเครื่องคายและขันโตกที่มีเครื่องคายที่ใช้ในการเหยา ซึ่งในขันโตกประกอบด้วย ไข่ไก่ 2 ฟอง ข้าวสาร 2 ถ้วย เทียนเล่มเล็ก 13 คู่ ใบพลู 1 ใบ ใบขนุน 8 ใบ ใบกระดังงาหรือใบยี่โถ 16 ใบ ฝ่าย

ชาวที่ผูกศีรษะและล้อมเถาต เหยียญกระสาปทอง เหลือง 5 เหยียญ เหยียญบาท 3 เหยียญ ที่มีสัญลักษณ์ 2 แบบ และนอกขันโตกประกอบด้วย ดาบ 2 เล่ม เหล้าขาว 1 ขวด พัด 1 อัน เครื่องดนตรี ส่วนเครื่องคายในกระดังประกอบด้วยฝ้ายขาวผูกศีรษะ หมวกสาน 1 ใบ แผ่นสานสี่เหลี่ยมจัตุรัส 2 แผ่น ไม้ 3 แท่ง เทียน 1 มัด ธนูหรือม้าจำลอง แท่ง ไม้ 1 มัด ดอกไม้ 2 สี

5.3 การจัดที่นั่งและการเตรียมตัว เมื่อทุกอย่างพร้อม หมอเหยาทุกคนนั่งประจำที่ หันหน้าเข้าหาขันโตกของตน ลำดับการนั่ง จัดโดยผู้ที่อายุการเป็นศิษย์หรือที่เรียกว่า ลูกเมือง ซึ่งจำนวนปีน้อยที่สุดจะได้นั่งข้างแม่เมืองเพื่อเรียนรู้สิ่งต่างๆ ในพิธี ผู้ที่อายุมากที่สุดจะนั่งอยู่ไกลจากแม่เมืองมากที่สุด ในส่วนของหมอแคนจะนั่งด้านหลังของหมอเหยา ถัดมาจะเป็นญาติๆ ผู้ป่วยและผู้ที่มาร่วมชมพิธี

5.4 ลำดับพิธีการ แบ่งเป็น 2 ช่วง ได้แก่ช่วงที่ 1 พิธีในรอบคำ และช่วงที่ 2 พิธีรอบเข้า

- พิธีรอบคำ แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงแรก หมอเหยาจะท่องคาถาแล้วตีมน้ำตามผีประจำตัว แล้วหมอแคนจะเริ่มบรรเลงเพลงเป็นทำนองภูไท หมอเหยาจะมีอาการแตกต่างกัน บางคนปรบมือ บางคนท่องคาถา หรือส่งเสียงโวยวาย ซึ่งเป็นสัญญาณว่าผีได้ลงมาร่วมพิธีแล้วจึงหยิบเครื่องคายมาทำพิธี เมื่อครบแล้วขณะเดียวกัน หมอเหยาจะให้พรแก่ญาติที่มาร่วมงาน หลังจากนั้น พิธีจะหยุดพัก เพื่อเตรียมการลำดับถัดไป

ช่วงสอง พิธีถัดมา หมอแคนจะเริ่มเป่าเพลง แต่คราวนี้จะทำพิธีโดยการยื่นร้ายรำและบรรเลงเพลง หมอเหยาร่ายรำตามจังหวะ บางคนอาจกระโดดโลดเต้น ฟ้อนรำ หรือปรบมือ เดินเรียงกันวนเป็นวงรอบหมอแคนที่จับกลุ่มเป็นวงข้างใน หันหน้าหากัน เมื่อครบรอบ หมอเหยาจะนั่งรวมกลุ่มเป็นวงล้อมหันหน้าเข้าหากันและจุดเทียนคนละ 1 เล่ม ท่องคาถาแล้วตั้งบนเถาต เป่าดับพร้อมกันครั้งสุดท้าย เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีรอบคำ

- พิธีรอบเข้า แบ่งเป็น 3 ช่วงคือ

ช่วงแรก จะเตรียมอาหารที่ใช้เลี้ยงผี รวมถึงอาหารที่รับประทานร่วมกัน โดยอาหารเลี้ยงผีจัดแยกใส่เถาตหมอเหยาแต่ละคน สำหรับอาหารที่ใช้ประกอบด้วย ถ้วยใส่ของหวาน 1 ถ้วย ถ้วยใส่ขนมเส้น 1 ถ้วย ข้าวต้มมัด 2 ชิ้น แก้วใส่เหล้าขาว 1 แก้ว แก้วใส่น้ำธรรมาดา 1 แก้ว ใบพลู 2-3 ใบ เทียนเล็ก 2 เล่ม ฝ้ายขาว 2 ชุด หมากพลู 2 ชุด จากนั้นหมอเหยาทุกท่านและหมอแคน จะเริ่มทำพิธีเรียกผีเข้าทรง ซึ่งคล้ายกับพิธีรอบคำ เมื่อผีมาประทับ จะทำพิธีให้พรแก่ญาติเพิ่มเติม เนื่องจากรอบคำ ญาติบางคนเดินทางมาร่วมงานไม่สะดวก มีลูกเมืองและผู้ที่เคยได้รับการรักษาจากหมอเหยาแต่ละคนที่เป็นลูกเมืองแม่เถื่อน มาร่วมทำพิธีด้วย จากนั้นหมอเหยาจะนำฝ้ายขาวมาสวมใส่ศีรษะ แจกจ่ายแก่หมอแคน ลูกเมืองหมอเหยาแต่ละคน โดยหมอเหยาจะแจกให้ลูกเมืองของตนแล้วจึงใส่หมวกสาน เตรียมลำดับของที่ใช้บวงสรวงถัดไป

ช่วงสอง พิธีการบวงสรวง จะร่ววงกลางแจ้ง วนเป็นวงกลมล้อมไหใส่น้ำไว้ 4 ไหตรงกลาง หมอเหยาจะตั้งแถวและแม่เถื่อนเดินนำ หมอแคนในวงล้อมของการฟ้อนรำเพื่อบรรเลงเพลง โดยรำทั้งหมด 3 รอบต่อของ 1 ชิ้น เมื่อครบรอบจะเปลี่ยนของเมื่อครบแล้วมาถือผ้าหรือธนู จะขึ้นกับอายุศิษย์ของหมอเหยา แม่เถื่อนจะเริ่มท่องคาถาและเอาม้าจุ่มน้ำบนไหทั้ง 4 ส่วน คนอื่นๆ จะทำตามจนครบและรำถวายอาหาร จากนั้นเป็นพิธีวิธีชาวบ้าน มีของที่ใช้สื่อถึงการทำมาหากินเช่น เรือไม้พลอง รวมถึงข้าวต้มมัดและเหล้าขาว มีพิธีพาช้างเล่นน้ำ จะนำรูปปั้นช้างจุ่มน้ำบนไห ส่วนคนถือฝ้ายขาว จะคอยเอาฝ้ายคล้องช้าง ช้างก็จะหลบหลีก ซึ่งช่วงนี้ดนตรีเร่งจังหวะเพิ่มความสนุกสนาน ผู้ชมจะพากันเชียร์ส่งเสียง จนเมื่อคล้องช้างได้จะถือว่าจบพิธีนี้ ต่อมาจะใช้แผ่นสานสี่เหลี่ยมจัตุรัสใส่มือ ฟ้อนรำรอบไหแล้วให้ควาเถาตที่ใส่น้ำบนไหออกเพื่อเปิดไหและนำกิ่งมะยมมาใส่

ช่วงสาม หมอเหยาจะนั่งประจำที่ เพื่อสูบมันบู่หรือ ตอบสนองความต้องการของผี ในส่วนนี้จะใช้ไก่ต้ม ข้าวเหนียวและผ้าขาวบาง แม่เถื่อนจะทำการทอคาถาและปั้นข้าวเหนียวไป แล้วสุดท้ายจึงให้ลูกเมืองของตนจับชายผ้าแล้วฉีกออกจากกัน แสดงถึงการแยกตัวไปเป็นหมอเหยาได้ แล้ว ส่วนพิธีกรรมสุดท้าย คือการขอความอุดมสมบูรณ์ให้ชุมชน เหมือนการจับกุ้งจับปลาจากแหล่งน้ำ แทนด้วยข้าวต้มมัด ส่วนแหล่งน้ำคือไหที่ใส่น้ำทั้ง 4 จะมีคนถือสวิง คนถือข้อง ซึ่งชาวบ้านจะถือข้าวต้มมัด เหมือนให้ทำมาหากินอุดมสมบูรณ์ตลอดปี โดยราว 3 รอบ จากนั้นจะเริ่มที่ชาวบ้านโยนข้าวต้มมัดใส่สวิง แล้วคนที่ถือข้องต้องรีบหยิบข้าวต้มมัดในสวิงมาใส่ข้อง โดยต้องเก็บข้าวต้มมัดให้หมด จบท้ายด้วยการใช้กิ่งต้นมะยมจุ่มน้ำและพรหมใส่หมอเหยาแต่ละคน เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีการไหว้ครูเพื่อเสริมมงคลในแต่ละปีแก่หมอเหยาและคนในชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้ป่วย จำนวน 4 ราย ที่มารับการรักษากับแม่เถื่อน ด้วยวิธีการเหยาพบว่าผู้ป่วยที่มารับการรักษา ส่วนมากมีอาการป่วยเรื้อรังรักษาทางแผนปัจจุบันแล้วไม่ดีขึ้น จึงมารับการรักษาด้วยพิธีกรรมเหยากับแม่เถื่อน หลังจากรักษาหายแล้ว มาฝากตัวเป็นลูกเมืองกับแม่เถื่อน และได้แนะนำให้กับญาติ หรือผู้ที่รู้จักคุ้นเคยในกรณีที่มีอาการเจ็บป่วยเกิดขึ้น ให้มารับการรักษาด้วยพิธีกรรมเหยา

วิจารณ์ผลการศึกษา

จากการศึกษาวัฒนธรรมในตำบลกุดหว้า ซึ่งเป็นตำบลขนาดเล็ก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตรอาชีพหลักของคนในชุมชนคือการทำนา ส่วนอาชีพเสริมหลังการทำนาหรือการเก็บเกี่ยวได้แก่ การปลูกพืชผักสวนครัว การทอผ้าพื้นเมือง การจักสานและการรับจ้างทั่วไป มีรายได้เฉลี่ย 20,000 - 40,000 บาท/ครัวเรือน/ ปี มีค่าใช้จ่าย

เฉลี่ย 20,000 - 50,000 บาท/ครัวเรือน/ ปี มีกองทุนสินเชื่อธนาคารของหมู่บ้านอยู่หลายแบบสำหรับให้กู้ยืม อีกทั้งยังมีผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนคือ เลื้อยเย็บมือผู้ไท ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษของชนเผ่าผู้ไท เพื่อให้หญิงสาวชาวผู้ไทได้ฝึกฝนงานบ้านก่อนออกเรือน เมื่อมีงานบุญประเพณีเพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่บุพการี ก็จะตัดเย็บเลื้อยมาปักลายประดับให้สวยงามเย็บอย่างประณีต เพื่อหวังจะได้บุญกุศลมากๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสำนักพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร ที่ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านว่าเป็นองค์ความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมาเป็นความสามารถ และศักยภาพในเชิงการแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้ และสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไปเพื่อการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ ดังเช่น เลื้อยเย็บมือผู้ไทที่สืบทอดมารุ่นสู่รุ่นสร้างรายได้ให้กับชุมชนนอกจากรายได้จากการเกษตร และยังตัดเย็บเพื่อใช้เองหรือจำหน่าย โดยพัฒนาลดค่าใช้จ่ายการใช้ด้ายเย็บสีเดียวมาเป็นหลายหลายสี ลายโบราณพื้นบ้านแล้วพัฒนาเป็นลายที่ทันสมัย ซึ่งเป็นทั้งการอนุรักษ์ ประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลและฝีมือการเย็บที่มีความประณีตสวยงามให้คงอยู่ กลายเป็นภูมิปัญญาไทยที่เกิดจากการส่งเสริมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบทอดกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย

สำหรับระบบสุขภาพชุมชนของหมู่บ้านในตำบลกุดหว้า จะมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) กุดหว้าเป็นศูนย์กลางการดูแลสุขภาพที่นำเอานโยบายของกระทรวงสาธารณสุขมาปรับใช้ในพื้นที่ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมอย่างเหมาะสมทั้งการแพทย์แผนปัจจุบันและแผนไทย เน้นการส่งเสริมสุขภาพ ให้ประชาชนชาวผู้ไทในตำบลกุดหว้ามีสุขภาพแข็งแรง สมบูรณ์ และมีอายุยืนยาว โดยการส่งเสริมให้คนในชุมชน

รับประทานอาหารพื้นบ้านที่ปลอดภัยจากสารพิษ ควบคู่กับการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ และนอกจากนั้นยังเตรียมพร้อมทั้งบุคลากรและเครื่องมือ เพื่อซ่อมแซมสุขภาพให้ประชาชน ในกรณีเจ็บป่วยด้วย ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ สาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช (2547) ที่กล่าวถึงระบบสุขภาพว่า ควรมีความครอบคลุมครบถ้วนในมิติที่กว้างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับปัจจัยกำหนดสุขภาพ ในทุกด้านได้แก่ การสร้างหลักประกันสุขภาพ การส่งเสริมสุขภาพการป้องกันและควบคุมโรค และปัจจัยที่คุกคามสุขภาพบริการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านไทยและการแพทย์ทางเลือก การคุ้มครองผู้บริโภค การสร้างและเผยแพร่ องค์ความรู้ด้านสุขภาพ ข่าวสารด้านสุขภาพ การผลิต และพัฒนาบุคลากรด้านสาธารณสุขและการเงินการคลังสุขภาพ เพื่อการเอื้อต่อการสร้างสุขภาพตามสุขภาพะที่สมบูรณ์และเชื่อมโยงกัน เป็นแบบองค์รวมทั้งมิติทางกาย ทางจิต สังคมและ ปัญญา ซึ่งในรพ.สต.กุดหว้าแห่งนี้ มีทั้งธนาคาร หมู่บ้านและศูนย์บริการเพิ่มเติมให้แก่ชุมชน ทั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ ศูนย์บริการร่วมสวัสดิการสังคมในตำบล, รวมถึงศูนย์พักพิงของคนและสัตว์ เป็นต้น

โดยชุมชนนี้มีประชากรประมาณ 4,000 กว่าคน มีผู้สูงอายุเป็นจำนวนมากและส่วนใหญ่ มีโรคประจำตัวเช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน เป็นต้น ส่วนผู้ที่มีอายุระหว่าง 15-60 ปี ส่วนใหญ่จะป่วยด้วย เช่น อาการไข้หวัด ไอ ปวดท้อง บาดแผลฟกช้ำ และเดินทางมาที่รพ.สต. กุดหว้า เพื่อขอรับบริการทั้งทางแผนปัจจุบันและแผนไทย ส่วนอาการปวดเมื่อยจะมารับการรักษา กับแพทย์แผนไทยเพื่อทำหัตถบำบัด อบประคบ สมุนไพร รวมถึงการดูแลสุขภาพหลังคลอด โดยบูรณาการร่วมกับการแพทย์แผนปัจจุบัน ตั้งแต่การให้คำปรึกษาวางแผน จนถึงการเลี้ยงดูบุตร ส่วนอาการป่วยทางจิตใจ หาสาเหตุไม่ได้ คนใน

ชุมชนนี้มักจะเลือกพิธีเหย้าซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการเยียวยาทางจิตใจ โดยการประกอบพิธีแก่ผู้ป่วย ให้ก่อเกิดความสุขสบายใจ เป็นกำลังใจแก่ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วย ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของ สาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมมาธิราช (2547) ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพว่า ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างอิสระ เมื่อมีความเจ็บป่วยเกิดขึ้น วิธีการรักษาตลอดจนการบำบัด เพื่อให้กลับคืนปกติล้วนถูกหล่อหลอมด้วย วัฒนธรรมที่กำหนดตามสภาพแวดล้อมทางสังคม จึงส่งผลให้แต่ละสังคมมีวิธีการดูแลสุขภาพที่แตกต่างกัน ทำให้การดูแลสุขภาพมีการเปลี่ยนแปลง รูปแบบวิธีการอยู่เสมอ หลากหลายและทับซ้อนกัน มากกว่าหนึ่งวิธีการ เหมือนกับวิถีชุมชนนี้ที่มีทั้งการรักษาทั้งการแพทย์แผนปัจจุบัน การแพทย์แผนไทย และการแพทย์พื้นบ้านควบคู่กันไป

สำหรับวัฒนธรรมของพิธีเหย้า แม่เถื่อน สะอาดแพน เริ่มเป็นหมอยา โดยมีอาการป่วยไม่ทราบสาเหตุตั้งแต่เด็ก ๆ รักษาด้วยวิธีต่างๆ ไม่หาย จึงรักษาด้วยพิธีเหย้าและได้รับการถ่ายทอดความรู้ความสามารถ ซึ่งเป็นความสามารถที่เกิดจาก ผีบอก จากนั้นจึงรักษาผู้อื่นเมื่อ พ.ศ. 2511 ส่วนใหญ่ มักรักษาโรคที่เชื่อว่าผีภูตผีปีศาจ มากระทำให้ไสยศาสตร์ โดยกลุ่มผู้ป่วยจะมีตั้งแต่ วัยเด็กจนถึงวัยชรา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จรัส พยัคฆราชศักดิ์ (2534) ที่กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องการเจ็บป่วยว่าเมื่อมีผู้เจ็บป่วยเกิดขึ้นในบ้านเรือนของชาวอีสาน เชื่อกันว่าเกิดจากสาเหตุต่างๆ เช่น เพราะผีเข้า ความชรา โศกเศร้าเสียใจ กินอาหารไม่เลือก ถูกยาสั่งหรือถูกลองของ เป็นผีในท้องหรือวัณโรค ต้องการให้ลูกหลานเอาใจ เป็นต้น สรุปได้ว่าตามความเชื่อของคนอีสานมีหลายสาเหตุ และแต่ละสาเหตุมีวิธีการรักษาเยียวยาแตกต่างกันไปตามอาการของผู้ป่วย

การรักษาโดยพิธีกรรมของหมอยาเริ่มจากการบูชาครูและลำเซิญผีสง เพื่อให้ผีมาเข้าทรง แล้วถามอาการเจ็บป่วย ใช้การเหย้าเพื่อถามผีว่า

ต้องการสิ่งใด จะแก้ไขอาการเจ็บป่วยได้อย่างไร ต้องการเครื่องเช่นอะไรบ้าง โดยให้ญาติผู้ป่วยเป็นล่ามติดต่อกับหมอเหยาเพื่อถามหาสาเหตุและอาการเจ็บป่วยซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของดอกรัก พยัคศรี (2555) ได้กล่าวเกี่ยวกับการเหยาไว้ว่า เมื่อผู้เจ็บป่วยเป็นบุคคลที่ผิดต้องการให้ไปอยู่ด้วย จำเป็นที่ญาติพี่น้องต้องเชิญหมอเหยามาล่าสอหาสาเหตุการป่วยซึ่งผู้ป่วยที่หายจะต้องเป็นหมอผี พิธีกรรมเริ่มด้วยหมอเหยา เชิญผีเข้าส่งโดยการร้องรำทำนองลำผู้โหม่แคนเป็นดนตรีประกอบมีล่ามถามหาสาเหตุและอ่อนนออนขอขมาโทษ

ส่วนการส่งเครื่องสังเวยเช่นไห้วแกเผื่อหมอเหยาจะประกอบพิธีกรรมพร้อมกับการรำรำประกอบทำนองแคนเพื่อให้แน่ใจว่าขวัญของผู้ป่วยกลับมาแล้ว พร้อมกับการเสี่ยงทายอีกครั้งจนแน่ใจและทำพิธีอำลาผี ขอให้อำนาจช่วยดูแลคนในหมู่บ้านซึ่งของสังเวยเช่นไห้วส่วนใหญ่ประกอบด้วยกองบุญที่ญาติต้องเตรียมสังเวยให้ผี บุหรี่ หมาก พลูอย่างละ 1 คู่ พร้อมกับอาหารคาวหวานที่เตรียมไว้หลังพิธีการเหยา ผู้ป่วยจะต้องตั้งถาดเครื่องบวงสรวงเช่นไห้วผี ที่บ้านประมาณ 7-10 วันหรือจนกว่าจะหายเป็นปกติ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของรัตนภรณ์ พัสสุ (2535) ได้กล่าวถึงการเหยาของชาวผู้ไทยว่าเป็นวิธีการรักษาอย่างหนึ่ง โดยการที่หมอเหยาพยายามขอร้องให้ผีออกจากร่างผู้ป่วยโดยหาสิ่งตอบแทนเช่น การสะเดาะเคราะห์หรือการจัดหาอาหารคาวหวานเช่นสังเวย หรือการจัดหาสิ่งของต่าง ๆ เพื่อให้วิญญาณผีเข้าสิงออกจากร่างผู้ป่วยด้วยการร้องรำและมีเครื่องคาย เชื่อว่าจะทำให้ผู้ป่วยหายในที่สุด

ในการถ่ายทอดการเป็นหมอเหยา เกิดจากผีทำให้เจ็บป่วยและต้องเหยา “คุมผีลง” เท่านั้น หากผู้ป่วยยินยอม หมอเหยาจะทำพิธีรักษา เมื่อผู้ป่วยแสดงอาการเช่น ฟอนรำ เคลิบเคลิ้ม แสดงว่าผีลงตามเจตนารมณ์แล้ว จากนั้นผู้ป่วยจึงแต่งขันท์ 5 รับเอาผีมาอยู่ด้วยและอาการจะดีขึ้นจนหายกลายเป็นศิษย์หมอเหยาเรียก “ลูกเมือง”

การถ่ายทอดนี้ไม่ได้บังคับแล้วแต่ความศรัทธาแต่ต้องมีคุณสมบัติคือความกตัญญู อดทนและเสียสละ เมื่อรักษาผู้อื่นแล้วจึงกลายเป็นหมอเหยา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนารถฤดี สุวรรณพันธุ์ และคณะ (2556) ที่กล่าวถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านแบบระบบปิด คือ ไม่ใช่ใครที่อยากเรียนรู้จะสามารถเรียนรู้ได้ จะเรียนได้เฉพาะกลุ่มบุคคลที่รับเป็นศิษย์เท่านั้น กรณีบุคคลในครอบครัวจะดูลักษณะนิสัย สติปัญญา และความเสียสละก่อน ถ้าเห็นว่าพอมิแวก็ว่าการถ่ายทอดวิชาให้ในกรณีที่บุคคลอื่น วิธีการที่จะทำให้ครูรับเป็นศิษย์ อาจจะต้องไปช่วยครูทำงานก่อน

นอกจากการรักษาด้วยพิธีเหยาแล้วในชุมชนนี้ ยังมีประเพณีการไหว้ครูของหมอเหยาที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยมีลูกเมืองของแม่เถื่อนที่เคยรับการรักษามาร่วมในพิธี เมื่อครบรอบปีของการเหยา จะถูกเชิญมาทำพิธีอีกครั้งหนึ่งเพื่อต่ออายุหมอเหยา ทำการขอขมาแก่ผีประจำตัวและเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชุมชน ทั้งเป็นการขอความอุดมสมบูรณ์ในการทำการเกษตร จับปลาหาอาหาร รวมถึงการอวยพรแก่ญาติพี่น้องของหมอเหยาแต่ละคนที่มาร่วมงานในปีใหม่ทุกปี เสมือนเป็นการสร้างสัมพันธ์ไมตรี ยึดเหนี่ยวความรักใคร่ในครอบครัวพี่น้องญาติมิตรให้ได้มานั่งพูดคุยกันพร้อมหน้าพร้อมตาภายในชุมชนให้แน่นแฟ้นผูกพันกันยิ่งขึ้น และแสดงออกถึงอาหารที่ทำมาจากแต่ละบ้านเป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในการรับประทานอาหารพื้นบ้านง่ายๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของดอกรัก พยัคศรี (2555) ที่กล่าวถึง พิธีเหยาว่าเพื่อเลี้ยงผีจะจัดขึ้นตามสถานที่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน สมาชิกในชุมชนจะช่วยกันลงขันและออกแรงจัดปะรำพิธี เตรียมเครื่องเช่นไห้วต่างๆ เป็นการแสดงความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ลูกหลานที่ไปเรียนหนังสือหรือไปทำงานไกลๆ ก็พร้อมใจกลับมาร่วมพิธีกรรมกับครอบครัว พิธีกรรมนี้จึงเป็นกุศโลบายที่ช่วยให้ญาติพี่น้องที่ใช้ชีวิตอยู่ต่างถิ่นได้กลับมาสู่ชุมชนเพื่อแสดงความกตัญญู

ต่อบรรพบุรุษร่วมกันและใช้เวลาอยู่กับครอบครัวได้อย่างแนบเนียน

สรุป

ในวิถีชีวิตของคนชุมชน การทำหน้าที่รักษาผู้ป่วยเป็นเรื่องความอยู่รอดของชีวิตของคนในชุมชน ส่งผลให้หมอยาเป็นบุคคลสำคัญ ในฐานะผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำด้านพฤติกรรมในครอบครัว เป็นผู้นำในกลุ่มเครือญาติ การดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม นอกจากนี้ผู้ป่วยที่มารับการรักษาแล้วเมื่อมีอาการดีขึ้นก็จะเกิดความเชื่อมั่น ศรัทธาในตัวหมอ และวิธีการรักษา ผู้ป่วยจึงมีการแนะนำหรือบอกต่อให้กับญาติ หรือผู้ที่รู้จักคุ้นเคยในกรณีที่มีอาการเจ็บป่วยเกิดขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาพิธีเหย้าในกลุ่มชาติพันธุ์ไทของ บ้านกุดหว้าหมู่ที่ 8 ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ในการศึกษารายละเอียดต่อไป ควรศึกษาพิธีการเหย้าของหมู่บ้านใกล้เคียงเพื่อเปรียบเทียบองค์ประกอบในพิธีกรรมว่าเหมือนหรือต่างกันหรือไม่

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณแม่เถื่อน สะอาดแพง หมอยา แม่เมือง ลูกเมือง และประชาชนในชุมชนตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ได้ให้ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ทำให้งานวิจัยในครั้งนี้สำเร็จ ลุล่วงตามวัตถุประสงค์ทุกประการ

เอกสารอ้างอิง

- จรัส พยัคฆราชศักดิ์ (2534). *อีสาน 2 อีสานปัญหา หมอยากลางบ้านโหราจารย์พื้นเมือง*. กรุงเทพมหานคร : โอเอส ปรีณติง เฮาส์.
- ดอกกรัก พยัคศรี. (2555). *เหย้า ความเชื่อและพิธีกรรมบรรเทาความเจ็บป่วย*. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- นารฤดี สุวรรณพันธุ์, ยงยุทธ ดากวางค์ และไชยวัฒน์ ศรีพอ. (2556). *กรณีศึกษาหมอประวิทย์ ดวงแพงมาตย์ มหาสารคาม: คณะแพทยศาสตร์ มหาสารคาม*.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ. (2547). *สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การแพทย์*. นนทบุรี โรงพิมพ์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- รัตนภรณ์ พัสต. (2535). *วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวภูไท ศึกษาที่อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร*. วิทยานิพนธ์ (ศศ.ม.) ภาษาไทยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.